

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Straube

Indicier utom rimligt tvivel?

En utredning av indiciebevisning i förhållande
till beviskravet utom rimligt tvivel

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund och presentation av uppsatsämnet	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och perspektiv	7
1.5 Forskningsläge	8
1.6 Material	8
1.7 Disposition	8
2 BEVISRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER I BROTTMÅL	10
2.1 Rättsfakta	10
2.2 Bevisfakta	11
2.3 Bevistema	11
2.4 Hjälpfakta	11
2.5 Fri bevisprövning	12
2.5.1 Fri bevisföring	13
2.5.2 Fri bevisvärdering	13
2.5.3 Bevisvärderingsmetoder	13
2.6 Bevisbörda i brottmål	15
2.7 Beviskrav i brottmål	15
2.7.1 Funktion	15
2.7.2 Definition	16
2.7.3 Praxis gällande beviskrav i indiciemål	17
2.7.3.1 NJA 1991 s. 56	18
2.7.3.2 RH 1998:88	18
2.8 Sammanfattning	19

3	INDICIER	20
3.1	Funktion	20
3.2	Definition	20
3.3	Struktural bevisning och kausal bevisning	21
3.4	Sammanfattning	23
4	RÄTTSFALLSREFERAT	24
4.1	RH 2002:55	24
4.1.1	Bakgrund	24
4.1.2	Hovrättens bedömning i korthet	24
4.2	B 9709-06	25
4.2.1	Bakgrund	25
4.2.2	Hovrättens bedömning i korthet	25
4.3	B 8390-08	26
4.3.1	Bakgrund	26
4.3.2	Hovrättens bedömning i korthet	26
4.4	B 4677-13	26
4.4.1	Bakgrund	26
4.4.2	Hovrättens bedömning i korthet	27
4.5	Sammanfattning	27
5	ANALYS OCH SLUTSATSER	29
5.1	Indiciebevisnings definition och funktion	29
5.2	Generella slutsatser kring indiciebevisning	31
5.3	Indiciebevisning i förhållande till beviskravet utom rimligt tvivel	34
5.4	Sammanfattning	35
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	37
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	39

Summary

The thesis *Circumstantial evidence beyond reasonable doubt?*'s principal purpose is to investigate circumstantial evidence vis á vis evidence of requirement beyond reasonable doubt. The purpose is met by analysing the court of law and it's view on circumstantial evidence from a rule of law perspective, and thus ascertain its strengths and weaknesses.

Circumstantial evidence can be defined in numerous different ways, the legal doctrine refers to traces of a criminal act pointing towards a certain perpetrator. Representative examples of circumstantial evidence are motives, threats, and the defendant's actions before and after the act. A single circumstantial evidence cannot alone authenticate a theme of proof, hence multiple circumstantial evidences could act accumulative in the shape of structural evidence and find the defendant's guilt without reasonable doubt. A conviction based on circumstantial evidence implies that the investigation in the case should answer the questions *Where?, How?, Who?, Why? When?, and What?*, questions that states something about how the reality is constituted. It appears to be particularly challenging to meet the evidence of requirement if the questions *Where?, How?, and When?*, are left unanswered.

The general conclusion that can be derived from this investigation is that it is difficult to reach the evidence of requirement with circumstantial evidence however it is not impossible.

A high evidence of requirement is acting as a guarantee for individuals rule of law, with regard to circumstantial evidences' indirect evidence character it takes a numerous different circumstantial evidences in order to set the accused's guilt beyond reasonable doubt. At first glance, the rule of law seems to outcompete the legal security, but with the possibility of accumulating circumstantial evidence into structural evidence it could permit a conviction based on circumstantial evidence. Consequently the balance between rule of law and security before the law seems appropriate with regard to the analysis of this thesis.

Sammanfattning

Uppsatsen *Indicier utom rimligt tvivel*'s främsta syfte är att utreda indicier i förhållandet till beviskravet utom rimligt tvivel. Syftet uppfylls genom att med ett rättssäkerhetsperspektiv studera rättstillämparens syn på indiciebevisning, och därigenom utröna dess styrkor och svagheter.

Indicier kan definieras på många olika sätt, men juridisk doktrin talar om indirekta spår av en brottslig gärning som pekar mot en viss gärningsman. Typexempel på indicier är motiv, hotbilder och den åtalades agerande före och efter gärningen. Ett indicium kan inte ensamt styrka ett bevisstema, men genom att flera indicier verkar kumulativt i form av struktural bevisning *kan* de ställa en tilltalads skuld utom rimligt tvivel. En fällande dom grundad på indiciebevisning förutsätter dock att utredningen i målet besvarar frågorna *Var?*, *Hur?*, *Vem?*, *Varför?*, *När?* och *Vad?*, frågor som alla säger något om hur verkligheten är beskaffad. Lämnas i synnerhet frågorna *Var?*, *Hur?* och *När?* obesvarade ter det sig svårt att uppfylla det objektiva beviskravet.

Utifrån uppsatsens utredning kan den generella slutsatsen dras, att det i direkt bevisnings frånvaro är *svårt* att nå upp till beviskravet, men *inte omöjligt*.

Ett högt ställt beviskrav är en garanti för den enskildes rättssäkerhet, och med beaktande av indiciers indirekta beviskaraktär krävs mycket av indiciebevisningen för att ställa en tilltalads skuld utom rimligt tvivel. Vid första anblick kan rättssäkerheten tyckas konkurrera bort rättstryggheten, men i och med möjligheten att kumulera indicier till struktural bevisning möjliggörs en fällande dom grundad på indicier. Därmed framstår avvägningen mellan rättstrygghet och rättssäkerhet som rimlig med hänsyn till besvarandet av uppsatsens frågeställningar.

Förord

Samtidigt som jag lägger sista handen vid min uppsats, avslutas även ett kapitel i mitt liv då grundterminerna vid Juristprogrammet vid Lunds universitet har nått sitt slut.

Mina tre års studier har varit fyllda med glädje, kunskap och nyväckta intressen, men även med en gnutta stress, tentaångest och långa nätter. Därför vill jag passa på att ta tillfället i akt och tacka både min fantastiska familj och min pojkvän André för att de står ut med mig, inte bara under uppsatsens författande, utan för att de har varit ett stort stöd under hela utbildningen. Bättre tålamod och korrekturläsare får man leta efter.

Sist men inte minst vill jag rikta ett stort tack till min handledare Uta Bindreiter, universitetslektor vid juridiska fakulteten i Lund, för värdefull vägledning och snabba svar på mina aldrig sinande frågor.

Tack!

Helsingborg, den 23 maj 2014.

Anna Straube

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
HD	Högsta Domstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund och presentation av uppsatsämnet

En kropp utan händer, spår av brottsoffrets blod och DNA i den åtalades bil, samt avsaknad av försök att kontakta brottsoffrets efter dennes försvinnande. Men ingen brottsplats, ingen exakt död tidpunkt och inget mordvapen.

Omständigheter som tillsammans visar upp en bild av en gärningsman, eller en rad tillfälligheter utan betydelse?

Hur spåren efter en brottslig gärning bedöms är av yttersta vikt för rättssäkerheten och genererar frågan vad som egentligen krävs för att indicier skall nå upp till beviskravet i brottmål genom att ställa den tilltalades skuld utom rimligt tvivel.

Mitt intresse för ämnet väcktes år 2013, då en ung kvinna försvann från Boden. Efter intensivt sökande återfanns hon död, varefter arbetet påbörjades med att uppvisa en bild av händelseförloppet så lik verkligheten som möjligt. I avsaknad av direkt bevisning pusslades indiciebevisning ihop bit för bit, för att slutligen leda till en så pass tydlig och enhetlig bild att en fällande dom kunde avkunnas.¹

I många fall framstår dock inte den sammansatta bilden som tillräckligt tydlig, utan förefaller snarare som en rad sammansatta tillfälligheter. Problematiken som då uppstår är vad som faktiskt krävs av indiciebevisningen för att, i avsaknad av direkt bevisning, nå upp till beviskravet och därmed generera en fällande dom, till synes baserad på tillfälligheter.

¹ Hovrätten för Övre Norrlands dom den 16 april 2014, B 132-14.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rättsvetenskapliga uppsats är att utreda indicier i förhållande till beviskravet *utom rimligt tvivel* i brottmål, samt utreda dess styrkor och svagheter i praktiken vid åtal för mord.

För att uppfylla syftet ställs följande frågeställningar upp:

- Hur definieras indicier, samt vad är dess huvudsakliga funktion?
- Vilka generella slutsatser kan dras gällande indicier vid brottstypen mord, med utgångspunkt i domstolarnas rättstillämpning och värdering i de enskilda fallen?
- Vad krävs av indiciebevisning för att den tilltalades skuld skall anses ställd utom rimligt tvivel?

1.3 Avgränsningar

Då uppsatsen är av begränsad omfattning har avgränsningar varit nödvändiga, bland annat genom att endast behandla brottstypen mord. Detta motiveras med det relativt omfattande antalet fall som finns, samt verkar för enhetlighet vid jämförelse mellan de olika rättsfallen. Endast slutsatser av betydelse för målets utgång har redovisats, vilket innebär att de omständigheter som stundom lett fram till dessa slutsatser har utelämnats. För domstolens djupare resonemang hänvisas till respektive rättsfall i dess helhet. Rättsfallen har valts ut efter ämnets relevans, samt dess aktualitet i tiden, och fokus har legat på avgöranden från sista instans.

Då uppsatsen syftar till att utreda hur indiciebevisning förhåller sig till beviskravet utom rimligt tvivel kommer delar som ej verkar för frågeställningarnas besvarande att utelämnas. Vidare kommer endast svenska förhållanden avhandlas.

Bevisvärderingsteorier kommer att tas upp i den mån det föreligger relevans för relationen mellan indicier och beviskravet.

Vad gäller den bevisrättsliga aspekten i övrigt föreligger på inget sätt ett uttömmande anspråk, innebärande att principer så som omedelbarhetsprincipen utelämnats. Återigen har den begränsade omfattningen gjort sig påmind, vilket inneburit att även det subjektiva rekvisitets täckning med hjälp av indiciebevisning ej beaktas.

1.4 Metod och perspektiv

Jag har använt mig av en traditionell rättsdogmatisk metod, och utgår därmed från lagtextens ordalydelse, relevanta förarbeten, rättspraxis och doktrin.

Uppsatsens inledande kapitel om bevisning är en deskriptiv utredning de lege lata, främst grundad på praxis och doktrin. Gällande avsnittet om indicier har jag, i avsaknad av lagreglering och lagmotivsuttalanden, varit hänvisad till den juridiska doktrinen.

Efterföljande rättsfallsreferat är ett deskriptivt studium av hur indicier bedöms i praktiken, där de belysta rättsfallen utmynnar i en kvalitativ rättsfallsanalys. Analysen omfattar både friande och fällande domar för att ge en omfattande och nyanserad bild av ämnet, och därmed inte endast återspegla beviskravets nedre gräns.

Uppsatsen är författad med ett rättskritiskt perspektiv koncentrerat till rättssäkerhetsaspekten, vilket främst består av en kritisk granskning av rättstillämparens värdering av indiciebevisning i förhållande till beviskravet, samt dess betydelse för rättssäkerheten. Termen rättssäkerhet används genomgående i betydelsen av den enskildes rättsskydd gentemot staten. Rättssäkerhetens kontrast är rättstryggheten, och används i bemärkelsen av den enskilde individens skydd från övergrepp av övriga individer.

1.5 Forskningsläge

Min uppsats behandlar relationen mellan beviskrav och indicier. Angående beviskravet i svensk rätt samt gällande själva bevisningen i form av indicier finns åtskillig litteratur och doktrin av auktoriteter så som Per Olof Ekelöf, framliden professor i processrätt, och Christian Diesen, professor i processrätt. Deras kunskap ligger till stor del till grund för uppsatsens utredning. Karin Lainpeltos avhandling *Stödbevisning i brottmål* från 2012 var mig mycket behjälplig för en ökad förståelse under arbetets gång. Frågeställningarna uppsatsen ämnar besvara är dock ej reglerade i samma vida mån, utan besvarandet har skett utifrån en jämförelse av ovanvarande områden, tillsammans med rättspraxis. Någon avhandling gällande uppsatsens ifrågavarande område av betydelse har ej återfunnits.

1.6 Material

Då min metod är traditionellt rättsdogmatisk är grunden för uppsatsen lagtext, men eftersom varken indiciebevisning eller beviskravet uttryckligen är rättsligt reglerat består mitt främsta material av doktrin. Utöver detta bygger uppsatsen till stor del på rättspraxis, vilket är fundamentalt för uppsatsens analys och slutsats.

1.7 Disposition

Uppsatsen består i huvudsak av fem kapitel. Det första kapitlet innehåller en kort problematiksintroduktion och ämnesbakgrund, tillsammans med en redogörelse för de frågeställningar jag ämnar besvara. Det andra kapitlet är en deskriptiv redogörelse för de bevisrättsliga utgångspunkter och begrepp som är nödvändiga att känna till för förståelse av den fortsatta behandlingen av ämnet. Det tredje kapitlet utreder begreppet indicium, samt dess tillhörande relevanta teorier. Det fjärde kapitlet är ett referat av fyra indiciemål, med fokus på rättstillämparens bedömning av fallets avgörande

omständigheter. I kapitel fem återfinns en analys utifrån de fyra förevarande kapitlens material, där uppsatsens frågeställningar besvaras genom att mina slutsatser presenteras.

2 Bevisrättsliga utgångspunkter i brottmål

För ökad förståelse för ämnet och den kommande rättsfallsanalysen följer nedan en grundläggande bevisrättslig begreppsbestämning med uttryck relevanta för den fortsatta framställningen.

2.1 Rättsfakta

Ett åtals utgångspunkt är en viss rättsregel, och bevisning syftar till att få domstolen att tillämpa, eller inte tillämpa, denna rättsregel.² Rättsfakta är de omständigheter som är av omedelbar relevans för målets utgång,³ och kan exemplifieras med mord-paragrafen 3 kap. 1§ BrB.

”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse viss tid, lägst tio år och högst arton år, eller på livstid.”⁴

Rättsfaktum i ovan paragraf är *att någon har berövat annan livet*, det vill säga vad som faktiskt skett i verkligheten.

För att ett rättsfaktum skall kunna inordnas under ett rekvisit i en rättsregel krävs att rättsfaktumet är bevisat, det vill säga att det når upp till beviskravet. För att rättsfakta skall anses bevisad, måste bevisvärdet av de bevisfakta som redovisas i målet vara tillräckligt höga.⁵

Åklagarens gärningsbeskrivning skall som minimikrav täcka de rekvisit som krävs för att karaktärisera gärningen som brottslig,⁶ samt innehålla rättsfakta som beskriver *När?*, *Var?*, *Vad?*, *Hur?* och *Vem?*.⁷ Detta bekräftas indirekt av Jareborg, professor i straffrätt, som anfört att ovan frågor måste besvaras

² Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Stockholm 2007, omarbetning av Schelins avhandling med samma titel, Stockholm 2006, s. 42.

³ Fitger, Peter, *Domstolsprocessen, en kommentar till rättegångsbalken*, Stockholm 1993, s. 207.

⁴ 3 kap. 1§ BrB.

⁵ Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars: *Rättegång Fjärde Häftet*, Upplaga 7, Stockholm 2009, s. 16.

⁶ Olivecrona, Karl: *Rättegången i brottmål enligt RB*, upplaga 3, Stockholm 1968, s. 271.

⁷ Schelin a.a. s. 43.

för att kunna uttala sig om hur verkligheten är beskaffad,⁸ vilket är av vikt för att generera en dom i enlighet med det faktiska händelseförloppet och därigenom av stor betydelse för den enskildes rättssäkerhet.

2.2 Bevisfakta

Bevisfakta utgör det som vanligen kallas för bevis,⁹ och består av den fristående bevisningen i form av rättsfakta som åklagaren åberopar för att styrka ett bevisstema.¹⁰ När anförd rättsfakta kan styrka ett bevisstema utgör den bevisfakta.¹¹ Ett bevisfaktum och dess funktion är alltid relaterat till ett bevisstema.¹²

2.3 Bevisstema

Redan i stämningsansökan skall uppgifter om de bevis som åberopas samt vad varje bevis avser att styrka anges.¹³ Bevisstemat ger därmed information om vad det åberopade beviset skall bevisa.¹⁴ De rättsfakta som åberopats i gärningsbeskrivningen är de omständigheter som åklagaren anser sig kunna styrka, och utgör därmed dennes bevisstema.¹⁵

2.4 Hjälpfakta

Ett hjälpfaktum är en omständighet som förstärker eller försvagar ett bevisfaktums bevisvärde för bevisstemat.¹⁶ Hjälpfakta relateras alltid till bevisfakta, och existerar oavsett förekomsten av bevisstema. Därmed har det

⁸ Jareborg, Nils: "Rättsdogmatik som vetenskap". I: *Svensk Juristtidning*, 2004, s. 1.

⁹ Axberger, Hans-Gunnar, *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Visby 2006, s. 64.

¹⁰ Lainpelto, Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, Stockholm 2012, s. 194.

¹¹ Schelin a.a. s. 47.

¹² Lainpelto a.a. s. 194.

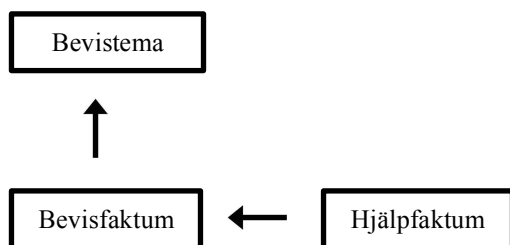
¹³ Se 42 kap. 2§ 2st 1p RB och 45 kap. 4§ 1st 4p RB.

¹⁴ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 15.

¹⁵ Schelin a.a. s. 43.

¹⁶ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 19.

ingen självständig betydelse för rättsfaktumets existens,¹⁷ och har aldrig bevisvärde för bevisemat, vilket illustreras nedan.

Bevisfakta och hjälpfakta är båda relationella begrepp, varför det är av betydelse vilket faktum omständigheten relaterar till.¹⁸ En omständighets karaktär är därmed inte given utan är beroende av bevisemat, och kan därmed definieras olika i samma mål.¹⁹

Ett exempel på hjälpfakta kan vara olika förhållanden på brottsplatsen, exempelvis väderlek eller det avstånd ett vittne gjorde sin iakttagelse på.

2.5 Fri bevisprövning

Principen om fri bevisprövning är grundläggande i vårt rättssystem och anses utgöra navet som rättegångsförfarandet i allmän domstol är uppbyggt kring.²⁰ Fri bevisprövning omfattar principen om fri bevisföring samt principen om fri bevisvärdering och utgår från generalstadgandet i 35 kap. 1§ 1st RB.²¹

”Rätten skall efter en samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.”²²

¹⁷ Axberger a.a. s. 65.

¹⁸ Lainpelto a.a. s. 195.

¹⁹ Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor, En studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Uppsala 1987, s. 31 f.

²⁰ SOU 2001:103, *En modernare rättegång*, s. 80.

²¹ Lindell a.a. s. 96 ff.

²² 35 kap. 1§ 1st RB.

2.5.1 Fri bevisföring

Principen om fri bevisföring innebär att det nästintill inte finns några begränsningar gällande den bevisning en part får anföra för att styrka sin sak.²³

2.5.2 Fri bevisvärdering

Principen om fri bevisvärdering innebär att det inte finns legala regler om hur bevis skall värderas. I motiven till 35 kap. 1§ RB föreskrivs att det inte finns någon begränsning av de kunskapskällor som domaren får använda sig av i sin bevisvärdering. Viktigt är dock att domaren är objektiv, samt att bevisvärderingen grundas på analys och värdering av varje enskilt bevis.²⁴ Bevisvärdering är skild från rättstillämpning,²⁵ och kan förklaras genom att rättstillämparen, utifrån existensen av ett eller flera bevisfakta, drar slutsatser rörande hur sannolikt det är att ett bevisstema existerar. Därigenom kan bevisfaktum ha ett visst bevisvärde för bevisstemat.²⁶

En fundamental princip vid bevisvärdering är att delarna skall bedömas före helheten. Avgörandet får inte baseras på totalintrycket av det befintliga materialet, utan en värdering av målets enskilda delar skall ske.²⁷

2.5.3 Bevisvärderingsmetoder

På grund av bristen på lagmotivsuttalanden har den fria bevisvärderingen gett upphov till diskussion inom doktrin,²⁸ där meningsskiljaktigheterna främst har handlat om tillämpningen av antingen bevisstemetoden eller bevisvärdemetoden.²⁹

²³ SOU 1938:43-44, *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*, s. 377.

²⁴ SOU 1938:43-44, s. 377 f.

²⁵ Lainpelto a.a. s. 11.

²⁶ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 17.

²⁷ SOU 1938:44, s. 378.

²⁸ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 160.

²⁹ Bolding, Per Olof: *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Stockholm 1989, s. 75.

Bevisvärdemetoden har utvecklats av Ekelöf och innebär bedömning av sannolikheten för att ett bevisfaktum har orsakats av ett bevistema, vilket sker genom att se till den kausala relationen mellan bevisfaktum och bevistema.³⁰ Dock kan bevisvärdemetoden inte tillämpas på indicier,³¹ eftersom det vid indiciebevisning inte föreligger någon kausalitet mellan bevisningen och bevistemat. Andra metoder får tillämpas i dess ställe, exempelvis bevistemametoden.³²

Vid bevistemametoden, främst representerad av Bolding, professor i processrätt, bedöms bevistemats sannolikhet på basis av bevisningen i målet. Därmed kan varje bevisfaktum, även indicier, ha bevisvärde för eller emot ett bevistema då avseende ej fästs på kausaliteten likt vid tillämpningen av bevisvärdemetoden.³³

Förutom skillnad gällande orsaksförhållandet föreligger även skillnad gällande synen på ursprungssannolikheten.³⁴ Bevistemametoden tillmäter ursprungssannolikheten större betydelse än bevisvärdemetoden genom att utgå från att det finns en ursprungssannolikhet för bevistemat. Bevisvärdemetoden å andra sidan utgår från att man vid bevisupptagningens början inte vet något om bevistemat. Även synen på sannolikhetsbegreppet skiljer sig åt. Bevistemametoden tillämpar ett tvåsidigt sannolikhetsbegrepp, vilket innebär att bevisvärde kan utläsas både för bevistemat och för dess kontradiktion. Bevisvärdemetoden tillämpar istället ett ensidigt sannolikhetsbegrepp, i bemärkelsen att bara för att ett faktum anses sannolikt, så innebär inte det att samma icke-faktum är osannolikt.³⁵ Istället skall det anses ovisst.³⁶

Vid bevisvärdemetoden ligger enbart utredningen i målet till grund för bevisvärderingen, vilket kan innebära att beviskravet sätts lägre än vid

³⁰ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 170.

³¹ Se s. 20.

³² Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 181.

³³ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 170.

³⁴ Bevistemats sannolikhet innan någon bevisning lagts fram.

³⁵ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 170.

³⁶ Bolding a.a. s. 76.

tillämpning av andra bevisvärderingsmetoder, då okända faktorer som inte utredningen ger kunskap om måste beaktas.³⁷

HD:s praxis de senare decennierna uppvisar dock en bevisvärderingsmetod där domstolen ställer upp alternativa hypoteser i förhållande till åklagarens gärningsbeskrivning, för att sedermera försöka falsifiera dem. Enligt Diesen kan denna förändring i praxis härledas till att bevisningen prövas mot beviskravet utom rimligt tvivel. Om de alternativa hypoteserna konkretiseras kan dess rimlighet prövas, och för att beviskravet skall anses uppfyllt måste alternativa förklaringar kunna uteslutas.³⁸

2.6 Bevisbörda i brottmål

I brottmål vilar bevisbördan på åklagaren, vars gärningsbeskrivning måste bevisas och styrkas för en dom i enlighet med åtalet.³⁹ *In dubio pro reo* råder, innebärande att i tveksamma fall skall domstolen döma till den tilltalades fördel. Åklagarens bevisbörda är fundamental för rättssäkerheten och innebär en strävan efter att inte döma någon på felaktiga grunder.⁴⁰

2.7 Beviskrav i brottmål

En grundläggande tanke i det svenska rättssystemet är devisen *hellre fria än fälla*, vilket visar sig i placeringen av bevisbördan på åklagaren, samt genom krav på mycket stark bevisning för fällande dom.⁴¹

2.7.1 Funktion

Beviskravet anger med vilken styrka ett rättsfaktum skall ha gjorts sannolikt för att kunna styrka bevisstatet. Därmed ligger det till grund för den

³⁷ Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*, Stockholm 2002, s. 14.

³⁸ Diesen, *Bevisprövning* a.a. s. 120.

³⁹ Diesen, *Bevisprövning* a.a. s. 65.

⁴⁰ Diesen, *Bevisprövning* a.a. s. 76.

⁴¹ Schelin a.a. s. 58.

rättsföljd som yrkats, samt utgör ett element i bevisbördan.⁴² Enligt Ekelöf kan beviskravet ses som den lägsta bevisstyrkan som kan godtas.⁴³

2.7.2 Definition

Som ovan nämnt stadgar 35 kap. 1§ RB att rätten skall avgöra målet på vad som är bevisat. Någon rättslig reglering härom med närmare riktlinjer gällande definitionen av beviskravet och metod för bevisvärdering återfinns dock ej i RB, utan har sedermera utarbetats genom praxis.

Beviskravet *utom rimligt tvivel* uttalades av HD i NJA 1980 s. 725 och har varit oföränderligt sedan dess. Hur mycket, respektive hur stark, bevisning som krävs är ej reglerat, utan en blick i doktrin genmäler denna fråga.

Före detta justitierådet Gregow har anfört att domstolen med fullständig övertygelse måste anse den åtalade skyldig och att dennes oskuld praktiskt sett skall vara utesluten.⁴⁴ I angivet rättsfall uttrycks att det inte är tillräckligt att gärningsbeskrivningen, och därigenom målsägandens utsaga, förtjänar mer tilltro än den tilltalades. I paritet med ovan menar justitierådet Lambertz att den åtalade ska frikännas om ett annat tillvägagångssätt än det åklagaren hävdar är tänkbart.⁴⁵ Enligt Frände, professor i straff- och processrätt, får det inte kvarstå något beaktansvärt tvivel,⁴⁶ en uppfattning även Träskman, professor i straff- och processrätt, delar.⁴⁷

Märk väl att beviskravet inte skall vara ställt utom *allt* tvivel, utan endast utom *rimligt* tvivel. Frågan om tvivel föreligger skall grundas på fakta i målet och empirisk kunskap, inte domarens personliga övertygelse om den tilltalades skuld. Detta skall i sin tur grundas på objektiva skäl.⁴⁸ Skulle total

⁴² Diesen, *Bevisprövning* a.a. s. 74.

⁴³ Ekelöf, Per Olof: ”Anm. Av B. Lindell: Sakfrågor och Rättsfrågor”. I: *svensk Juristtidning*, 1988, s. 31.

⁴⁴ Gregow, Torkel: ”Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn”. I: *Svensk Juristtidning* 1996, s. 510.

⁴⁵ Lambertz, Göran m. fl. *Rättssäkerheten i brottmål. Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, s. 85.

⁴⁶ Frände, Dan: *Brott och rättegång*, Helsingfors 2003, s 285.

⁴⁷ Träskman, Per Ole: ”Rimligt eller inget rimligt tvivel”, I: *Festskrift till Lars Heuman*, Stockholm 2008, s. 503.

⁴⁸ SOU 1938:43-44, s. 377.

avsaknad av tvivel krävas hade det nästintill inte gått att meddela fällande domar, vilket torde medföra att domstolen måste acceptera en viss felmarginal i bemärkelsen att bevisningen kan vara felvärderad eller otillräcklig.⁴⁹ Därmed finns en risk att domstolen tenderar att kompensera denna marginaleffekt genom försiktighet, vilket innebär att det kan bli svårt att nå upp till beviskravet.⁵⁰

För att tvivlet skall vara rimligt måste tre kriterier uppfyllas. För det första måste tvivlet vara *rationellt*, innebärande att det kan motiveras logiskt. Tvivlet måste även vara *konkret*, vilket betyder att det byggts upp med hjälp av fakta som framkommit i målet. Sist måste tvivlet vara *relativt*. Detta kan ses som ett utredningskrav, och innebär att rimlighetsbedömningen måste ha skett inom ramen för målets beskaffenhet. Därmed kan domaren känna ett visst tvivel inför en fällande dom, men så länge tvivlet endast ter sig personligt, subjektivt eller emotionellt bör det ej räcka för en friande dom.⁵¹

Ovan verkar som rättesnöre för domstolarnas bedömning av *när* beviskravet kan anses vara uppfyllt, vilket är av stor betydelse då kravet på stark bevisning är fundamentalt för rättssäkerheten.⁵² I förening med domsmotiveringen skapas därmed en rättsskyddsgaranti genom en klar bild av vad som föranlett den fällande domen.⁵³

2.7.3 Praxis gällande beviskrav i indiciemål

I avsaknad av rättslig reglering för hur indicier skall bedömas får praxis en vägledande funktion för rättstillämparens bedömning av indicier. Jag har här valt att återge två rättsfall som idag fungerar som riktlinjer vid bevisvärdering i indiciemål.

⁴⁹ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 153.

⁵⁰ Diesen, *Bevisprövning* a.a. s. 34.

⁵¹ Diesen, Christian: ”Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål”. I: *Juridisk Tidskrift* 1996/97 nr 2, s. 526.

⁵² Träskman a.a. s. 504.

⁵³ Frände a.a. s. 285.

2.7.3.1 NJA 1991 s. 56

I detta avgörande prövade HD om omständigheter som innebar att andra händelseförlopp än gärningspåståendet kunde uteslutas, det vill säga negativa omständigheter, var tillräckligt för en fällande dom. Gärningen hade begåtts på en mindre ö, och bevisningen byggde i huvudsak på att utredningen inte tydde på att någon annan än den åtalade och brottsoffret befunnit sig på ön.⁵⁴ HD uttalade:

”Att grunda en fällande dom enbart på den negativa omständigheten att utredningen inte synes ge utrymme för någon alternativ gärningsman kan endast i undantagsfall komma i fråga. Som regel måste därutöver krävas åtminstone stödjande bevisning som klargör de väsentliga delarna av händelseförloppet och positivt knyter just den tilltalade vid brottet.”⁵⁵

2.7.3.2 RH 1998:88

I detta fall saknades både direkt och teknisk bevisning som positivt kunde knyta den tilltalade till gärningen. Hovrätten hänvisade till NJA 1991 s. 56, och uttalade därutöver:

”Allmänt sett anses för fällande dom i ett indiciemål krävas att det kunnat klarläggas, förutom att ett brott verkligen begåtts, att den misstänkte gärningsmannen befunnit sig på eller åtminstone i närheten av brottsplatsen, att denne haft möjlighet att utföra gärningen och att annan gärningsman kan uteslutas.”⁵⁶

Ovan båda citat är frekvent refererade i praxis, och har fått stor betydelse för rättstillämparens bedömning av fall som består av struktural bevisning.

⁵⁴ Axberger a.a. s. 41 f.

⁵⁵ NJA 1991 s. 56.

⁵⁶ RH 1998:88.

2.8 Sammanfattning

Att skilja mellan uppdelningen av de olika bevisrättsliga begreppen är av betydelse då de står i direkt relation till bevisvärderingen. Utom rimligt tvivel är ur rättssäkerhetssynpunkt ett högt ställt beviskrav, och principen om den fria bevisvärderingen medför att riktlinjer för vad som krävs av indicier för att nå upp till beviskravet får sökas i praxis. Där har NJA 1991 s. 56 och RH 1998:88 fått en betydande roll.

3 Indicier

Indicier är idag ett flitigt använt begrepp i media och den allmänna debatten, men vad som avses med indicier är inte helt klart.⁵⁷ I avsaknad av definition i rättegångsbalken fordras en närmare blick i litteratur och doktrin.

3.1 Funktion

Indicier verkar främst för att bilda en bakgrund och en struktur som medför att ett agerande kan anses motiverat, förklarligt och trovärdigt.⁵⁸ Därmed kan de liknas vid pusselbitar som läggs ihop och i slutändan visar upp en korrekt bild och en förståelig helhet.⁵⁹

3.2 Definition

Den klassiska definitionen av indicier är indirekta spår av en brottslig gärning som pekar mot en viss gärningsman. Indicier har även definierats som andra bevis än förstahandsuppgifter i form av direkt observation eller skriftliga bevis, en definition som dock kritiserats för att inte längre vara adekvat.⁶⁰

Diesen menar att termen indirekt bevisning istället skall användas. Indirekt bevisning kan inte hänföras direkt till bevistemat, men sammanhänger ändå med omständigheten bevistemat avser att styrka. Därmed är indirekt bevisning relevant för bedömningen av bevistemats sannolikhet genom att indirekta slutsatser kan dras. Indirekt bevisning kan således ha bevisvärde för eller emot ett bevistema, men inte på egen hand bevisa eller motbevisa

⁵⁷ Schelin a.a. s. 48.

⁵⁸ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 181.

⁵⁹ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 215.

⁶⁰ Björkman, Johanna, Diesen, Christian, Forssman, Fredrik, Jonsson, Peter: *Bevis, Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis*, Stockholm 1997, s. 25. Endast material av Diesen har varit mig behjälpligt, varför fortsatta referenser härtill kommer benämnas ”Diesen, *Bevis*”.

detta. Typexempel på indirekt bevisning är den tilltalades motiv, eventuella hotbilder samt dennes agerande före och efter gärningen.⁶¹

Ekelöf talar istället för direkt och indirekt bevisning om kausala och icke-kausala bevisfakta. Kausala bevisfakta har orsakats av bevis temat, vilket innebär att de är spår av ett rättsfaktum eller en gärning, exempelvis genom ett vittnes iakttagelse. Icke-kausala bevis har däremot inte orsakats av bevis temat,⁶² och definieras likt indirekt bevisning. Ekelöfs teori har i sin tur kritiserats av Diesen som menar att det är fel att kalla det ett bevisfaktum i avsaknad av kausalitet mellan omständigheten i fråga och bevis temat.⁶³

Även om det föreligger en begreppsskillnad mellan indicier, indirekt bevisning och icke-kausal bevisning förefaller innebörden vara densamma. I den fortsatta framställningen kommer jag använda begreppet indicier.

3.3 Struktural bevisning och kausal bevisning

I den juridiska doktrinen delas bevis in i kausala och strukturala bevis. Kausala bevis är bevis som, likt direkt bevisning, härrör direkt från bevis temat, innebärande ett direkt samband mellan beviset och bevis temat. Vid struktural bevisning saknas ovan direkta samband.⁶⁴ Att visa på direkta spår av den brottsliga gärningen är i många fall inte möjligt, utan åklagaren blir ofta tvungen att luta sig mot struktural bevisning.

Nämnvärt är dock att en total avsaknad av direkta bevis hör till undantagsfallen, oftast verkar den strukturala bevisningen endast genom att förstärka eller försvaga bevis värde.⁶⁵

För att en omständighet skall ha relevans för bevis temat såsom bevisfakta krävs kausalitet dem emellan, bevisfaktan måste ha orsakats av bevis temat. Dock kan omständigheter som varken är orsakade av, eller har ett empiriskt

⁶¹ Diesen, *Bevis* a.a. s. 25.

⁶² Ekelöf, Edelstam, Heuman, a.a. s. 180 f.

⁶³ Diesen, *Bevis* a.a. s. 28.

⁶⁴ Ekelöf, Edelstam, Heuman, a.a. s. 215.

⁶⁵ Diesen, *Bevis* a.a. s. 29.

samband till, bevistemat ändå ha relevans för bevistemats sannolikhet. I vissa fall är det möjligt att kombinera dessa indirekta icke-kausala omständigheter så att de tillsammans bildar ett bevisfaktum av strukturtyp.⁶⁶ Diesen talar om konstruerade kombinationer av indirekta omständigheter som gemensamt utgör ett direktverkande bevisstöd likt ett bevisfaktum.⁶⁷

Genom överensstämmelsen mellan bevistemat och den indiciestruktur som bildas kan därigenom bevisvärde för bevistemat uppstå. Med Ekelöfs terminologi talar man då om struktural bevisning.⁶⁸ Jag kommer i den fortsatta framställningen använda mig av begreppet struktural bevisning, då det är ett återkommande begrepp i praxis och doktrin.

Vid struktural bevisning verkar indicier kumulativt, likt ett pussel där pusselbitarna tillsammans bildar en förhoppningsvis fullständig bild av verkligheten där bevistemat passar in som en sista pusselbit,⁶⁹ och skall därmed bedömas som en totalitet.⁷⁰ Bilden av kringomständigheter kan i sin tur förklara och underlätta förståelsen för bevistemat.⁷¹

En av de främsta anledningarna till att struktural bevisning åberopas är att det saknas direkta bevis eller spår från brottsplatsen. Strukturala bevis utgör då ett substitut för de spår som saknas, men kan även komplettera befintlig bevisfakta, exempelvis genom omständigheter som härrör från en tidpunkt före eller efter brottet. Detta kan i sin tur höja bevisvärdet av svag bevisfakta, då det kommer att verka som hjälpfakta.⁷²

En omdiskuterad, och central fråga för uppsatsens syfte, är om struktural bevisning, i avsaknad av direkta bevis, kan uppfylla beviskravet i brottmål. Ekelöf anser att det kan förefalla betänkligt att fälla en tilltalad endast med stöd av struktural bevisning, även om det finns exempel på detta i praxis.⁷³ Diesen har samma principinställning, men utesluter inte att det kan finnas

⁶⁶ Diesen, *Bevis* a.a. s. 55.

⁶⁷ Diesen, *Bevis* a.a. s. 28.

⁶⁸ Diesen, *Bevis* a.a. s. 28; Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 215 f.

⁶⁹ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 215.

⁷⁰ Lainpelto a.a. s. 93. Härom har Lindell uttryckt att den strukturala bevisningen är relaterad till en optimal erfarenhetssats.

⁷¹ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 215.

⁷² Diesen, *Bevis* a.a. s. 30.

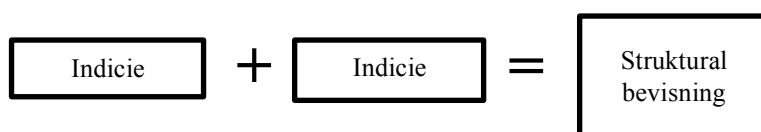
⁷³ Ekelöf, Edelstam, Heuman a.a. s. 217.

fall då struktural bevisning kan räcka för att uppfylla ett rekvisit eller ett gärningsmannaskap. Då förutsätts dock att strukturen består av samverkande och inte disparata fakta.⁷⁴

Märk väl att struktural bevisning inte definieras som en viss bevisstyp, utan snarare handlar om bevisningens värde och dess kumulativa verkan.⁷⁵

3.4 Sammanfattning

Indicier kan sammanfattas som indirekta spår av en brottslig gärning i bemärkelsen att de sammanhänger med bevis temat, men inte på egen hand kan styrka det. Exempelvis innebär en åtalads motiv att beröva någon livet, inte att så faktiskt har skett. Först då indicier samverkar uppstår struktural bevisning som visar en bakgrundsstruktur, samt bildar ett bevisfaktum av strukturtyp.

Indicier är alltså ett bevismedel vars enskilda bevisvärde är måttligt, men vars bevisvärde blir starkare när de sammanslås med annan bevisning.

⁷⁴ Diesen, *Bevis* a.a. s. 32.

⁷⁵ Lainpelto a.a. s. 93.

4 Rättsfallsreferat

Gemensamt för nedanstående rättsfall är att domstolen i stor mån varit tvungen att grunda sin bedömning på struktural bevisning, vilket ställer bevisningen på sin spets i förhållande till beviskravet.

I rättsfallen sker hänvisning till ovan nämnda praxis. Jag kommer nedan mycket kortfattat redogöra för de omständigheter i målet med relevans för frågeställningens besvarande, samt återge rättstillämparens bedömning i korthet.

4.1 RH 2002:55

4.1.1 Bakgrund

Den 23 maj 1993 påträffades M.P. strypt till döds. Hennes ben hade eldhärjats och flaskor med tändvätska återfanns bredvid kroppen. J.R. dömdes för mord i hovrätten,⁷⁶ men HD beviljade resning år 2002 och förordnade att målet skulle tas upp av hovrätten på nytt.⁷⁷

4.1.2 Hovrättens bedömning i korthet

Hovrätten uttalade att eftersom målet byggde på indiciebevisning måste bevisningen vara stark för att leda till en fällande dom, samt att stor försiktighet måste iakttas vid bevisvärdering vid jämförande med alternativa hypoteser.

Hovrätten kunde ej med säkerhet fastslå att J.R. tagit med sig tändvätska eller mordvapen i form av en strypsnara till M.P:s hem. Motiv var ej bevisat, och det fanns inget i J.R:s berättelse som innebar att den kunde lämnas utan avseende, vilket medförde att han ej hade tidsmässigt utrymme

⁷⁶ Svea hovrätt, dom den 14 september 1994, B 1972/94.

⁷⁷ Högsta domstolens beslut den 21 januari 2002, Ö 5050-99.

att begå gärningen. Enligt hovrätten kunde det antas att J.R. inköpt tändvätskan, men säkra slutsatser kunde inte dras.

Hovrätten fann att J.R. svårligen hunnit ta livet av M.P. inom den gällande tidsrymden, vilket innebar utrymme för tvivel och genererade en friande dom.

4.2 B 9709-06

4.2.1 Bakgrund

Sista livstecknet från V.K. inträffade den 13 maj 2005. I juli månad år 2006 hittades hon skjuten i Mälaren, inlindad i en presenning med spännband och förtöjningslina, samt med en plastpåse kring huvudet. V.K. var gravid med R.H:s barn. R.H. friades från mord i tingsrätten.⁷⁸

4.2.2 Hovrättens bedömning i korthet

Hovrätten bedömde att R.H. tidsmässigt hade möjlighet och tillfälle att begå gärningen, samt att det kunde ha varit han som köpt det material kroppen förpackades med. Ett troligt motiv förelåg genom att R.H. inte ville att V.K. skulle föda deras gemensamma barn. Besvärande var även att R.H., med ett undantag, tvärt upphört kontakta V.K. efter den 13 maj.

Utredningen talade för att brottet begåtts under den av åklagaren angivna tidpunkten, men om så ej var fallet, föll hela gärningsbeskrivningen då den byggde på ett händelseförlopp inom detta tidsspänn.

Ingen enskild omständighet medförde åtalsbifall, och även om omständigheterna i åklagarens påstådda händelseförlopp var sammanhängande, logiska och pekade åt samma håll, så var händelseförloppet till viss del outrett. Det förelåg inget positivt stöd för en alternativ gärningsman, men eftersom utredningen inte med säkerhet kunde utesluta någon annan än R.H. blev resultatet en friande dom.

⁷⁸ Handens tingsrätt, dom den 14 november 2006, B 2479-06.

4.3 B 8390-08

4.3.1 Bakgrund

E.J. och hennes två barn angreps med en hammare i deras hem i Arboga den 17 mars 2008, med barnens död som följd. E.J:s sambo T.H. och C.S. hade tidigare haft en förälskelse. C.S. dömdes för mord i tingsrätten.⁷⁹

4.3.2 Hovrättens bedömning i korthet

Hovrätten konstaterade att händelseförloppet väsentligen var klarlagt, såsom tid, plats, mordvapen, troligt motiv och tillvägagångssätt. Hammaren hade dock inte återfunnits, vilket var en brist. Att C.S. haft tillgång till en hammare som nu försvunnit tillmättes begränsat värde.

C.S. ljög om sitt besök i Arboga, befann sig i närheten av brottsplatsen utan att vilja förklara varför och hade möjlighet att begå gärningen, samtidigt som utredningen inte indikerade på en alternativ gärningsman. Bevisningen ansågs så stark att den band C.S. vid gärningen, och tillsammans med avsaknaden av en alternativ gärningsman fann hovrätten C.S. skuld fastställd utom rimligt tvivel.

4.4 B 4677-13

4.4.1 Bakgrund

M.J. hördes av sista gången den 28 juni 2008, varpå åtal väcktes mot F.S. gällande mord, dock utan att kroppen återfunnits. Åtalen resulterade i friande dom i hovrätten.⁸⁰ Den 14 april 2012 hittades M.J:s kropp, och

⁷⁹ Värmlands tingsrätt, dom den 14 oktober 2008, B 1545-08.

⁸⁰ Hovrätten för västra Sverige, dom den 15 december 2011, B 4176-11.

utredningen visade att hon skjutits i huvudet när hon låg i sin säng. Med anledning av den nya bevisningen beviljade HD resning.⁸¹

4.4.2 Hovrättens bedömning i korthet

Hovrätten konstaterade att åklagarens hävdade händelseförlopp i allt väsentligt var utrett, samt fann en mängd indicier som pekade på F.S. skuld. Exempel på sådan bevisning var möjlighet att transportera och gömma kroppen, tillgång till och kunskap om hanteringen av en pistol liknande mordvapnet, samt det faktum att M.J. dödades i deras gemensamma hem. Dock återfanns ej vapnet.

Tidsaspekten tillsammans med utredningen om var och hur M.J. dödades, om hanteringen av hennes kropp, samt om hur spåren doldes, uteslöt ett annat händelseskedde än det åklagaren anförde. I avsaknad av ett alternativt händelseförlopp fann hovrätten det ställt utom rimligt tvivel att F.S. var gärningsman.

4.5 Sammanfattning

Bevisningen i samtliga rättsfall utgörs av indicier. Domstolen uttalar att det rör sig om struktural bevisning utan ett direkt samband till bevistemat, som därmed ger ett sämre underlag för slutsatser än kausal bevisning. Som kan utläsas ur referaten hänvisas till uttalanden i ovan anförda praxis, vilka fått stor betydelse vid rättstillämpningen. Gemensamt för de fall där friande dom avkunnats är att det infunnits ett rimligt tvivel i form av att händelseförloppet ej var utrett i tillräcklig grad. I de fall där en fällande dom avkunnats har åklagarens hävdade händelseförlopp i allt väsentligt varit utrett, samt så har en alternativ gärningsman kunnat uteslutas.

⁸¹ Högsta domstolens beslut den 1 november 2013, Ö 1752-13.

5 Analys och slutsatser

5.1 Indiciebevisnings definition och funktion

Hur indicier definieras varierar i både praxis och doktrin. Dock förefaller innebörden vara densamma, då avgörande är huruvida bevisningen utgör spår av den brottsliga gärningen eller inte.⁸² Enligt min mening är indirekt bevisning den definitionen som är bäst lämpad baserat på indiciers syfte. Genom benämningen indicier ges intrycket att det ej utgör bevisning, vilket är direkt felaktigt. Gällande Ekelöfs definition icke-kausal bevisfakta är jag benägen att instämma med Diesens åsikt om att det är olyckligt att benämna det ett bevisfaktum vid avsaknad av kausalitet mellan bevistema och bevisfakta. Bevisfakta skall, som nämnt, kunna styrka ett bevistema, vilket indicier sällan har tillräckligt bevisvärde för att göra.

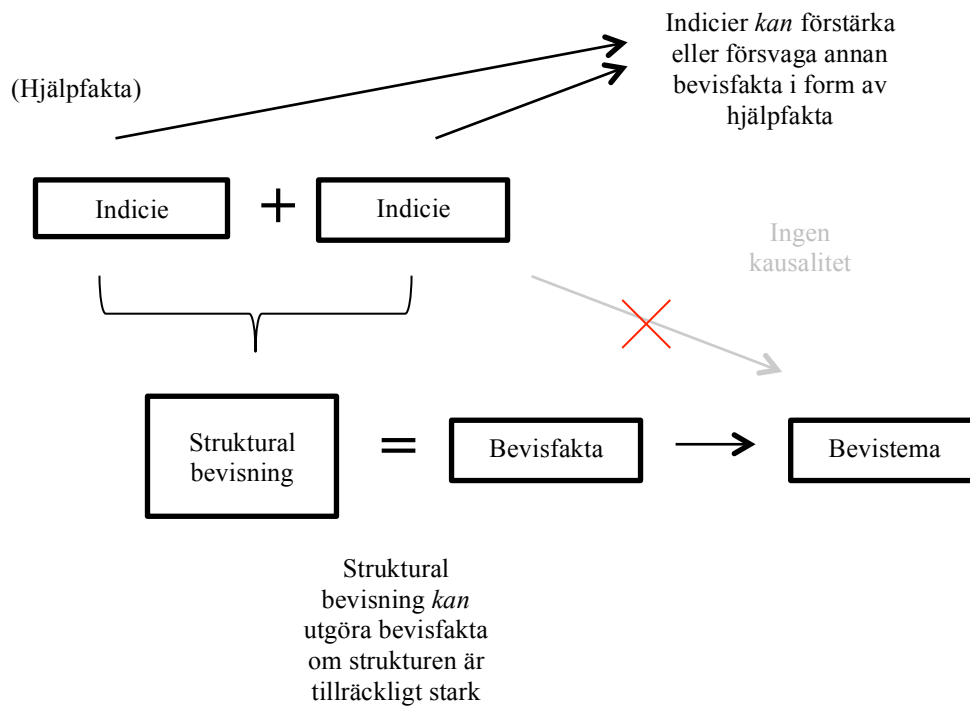
Genom ovan anförda rättsfall kan utläsas att indicier får som störst funktion och betydelse då de samverkar kumulativt genom att göra bevistemat förklarligt och förståeligt. Därmed kan indicier substituera direkt bevisning genom att verka som struktural bevisning.⁸³ Motsatsvis kan indicier inte ensamma bevisa ett bevistema på grund av frånvaron av kausalitet, utan förstärker eller försvagar endast befintlig bevisfakta.⁸⁴

För att belysa ovan anförda resonemang, samt påvisa indiciers funktion, kan enligt min mening relationen mellan indiciebevisning och ett styrkt bevistema illustreras på följande sätt:

⁸² Se s. 20.

⁸³ Se s. 22.

⁸⁴ Se s. 21.

Indiciers bevisrättsliga funktion kan därmed sägas vara beroende av dess relation till bevistemat.

Som redogjorts för i föregående bevisrättsliga begreppsbestämning föreligger en skillnad mellan olika bevistypers funktion. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det vid bevisvärdering av största vikt att rättstillämparen inordnar de relationella begreppen under rätt bevistyp. Hur bevisningen skall inordnas beror på dess förhållande till bevistemat. Möjligheten att beakta hjälpfakta i strukturala bevis kan tyckas förringa uppdelningens värde, men har enligt min mening ändock en klargörande betydelse för differentieringen mellan direkt och indirekt relevans för bevistemat, vilket är av stor vikt för att minimera risken att bevisningen fel- eller övervärderas.⁸⁵

Värt att nämnas är att i total avsaknad av direkt bevisning kan bevisvärderingen inte påverkas av hjälpfakta, då hjälpfakta måste hänföras till ett bevisfaktum.⁸⁶ Om viss direkt bevisning förekommer verkar hjälpfakta för att stärka bevisfakta, men beaktansvärt är att hjälpfakta är ett

⁸⁵ Se s. 12.

⁸⁶ Se s. 12.

relationellt begrepp med generöst tolkningsutrymme. Därigenom kan hjälpfakta lika gärna användas för att försvaga bevisfakta, innebärande att försvaret utan svårigheter kan konstruera ett rimligt tvivel. Häri anser jag att indiciers mångsidiga funktion tydligt framgår.

5.2 Generella slutsatser kring indiciebevisning

Jareborg menar att forskning handlar om att ta reda på hur verkligheten är beskaffad, vilket enligt min mening även är rättstillämpningens syfte. För att kunna uttala sig om verkligheten måste frågorna *Var?*, *Hur?*, *Vem?*, *Varför?*, *När?* och *Vad?* besvaras, det vill säga samma frågor vars besvarande gärningsbeskrivningen bör omfatta.⁸⁷ Denna systematik anser jag kan appliceras på indicier interpreterat till:

Var?	Brottsplats, gärningsmannen befunnit sig i närheten av brottsplatsen.
Hur?	Tillvägagångssätt, möjlighet att utföra gärningen.
Vem?	Alternativ gärningsman utesluten.
Varför?	Motiv.
När?	Brottstidpunkt, möjlighet att utföra gärningen.
Vad?	Brottstyp.

Ju fler aspekter som utredningen besvarar positivt och som korrelerar med den åtalades agerande, desto starkare framstår bevisstrukturen.

I RH 2002:55 var tidsaspekten det avgörande skälet för en friande dom. Utredningen besvarade frågan *När?* positivt med någorlunda säkerhet, men eftersom J.R:s tidsuppgifter inte hade motbevisats lades de till grund för

⁸⁷ Se s. 10 f.

bedömningen. Då dessa uppgifter ej stämde överens med det utredda händelseförloppet förelåg en avgörande brist i utredningen, vilket ledde till en friande dom. J.R. hade inte tidsrymd att begå gärningen.

Även i B 9709-06 talade målets utredning för att brottet begåtts under den av åklagaren angivna tiden, men det förelåg ändå en osäkerhet kring frågan *När?*. Hela åtalet byggde på den angivna tidsperioden, och hade gärningen företagits utanför tidsspannet skulle hela gärningsbeskrivningen fallit. Desamma gällde frågan *Vem?*. Utredningen kunde inte med säkerhet utesluta en alternativ gärningsman, trots att det endast förelåg positivt stöd för F.S. Även frågan *Var?* lämnades obesvarad med hänvisning till att händelseförloppet var outrett till viss del.

B 8390-08 är intressant då hovrätten meddelade en fällande dom utan direkt bevisning. Utredningen besvarade här samtliga frågor positivt. Att mordvapnet ej återfunnits var en brist, men utredningen kunde ändå fastställa att det rörde sig om en hammare samt att C.S. haft tillgång till en sådan hammare. B 8390-08 exemplifierar att frånvaron av större luckor i utredningens händelseförlopp ofta kan besvara frågan *Vem?*, genom att övrig utredning är så pass stark att det ej finns utrymme för en alternativ gärningsman. I enlighet med RH 1998:88 befann sig C.S. i närheten av brottsplatsen och hade därmed möjlighet att utföra gärningen, vilket till viss del stödjer besvarandet av frågan *Var?*.

B 4677-13 påvisar betydelsen av stark bevisstruktur. F.S. friades för mord innan M.J:s kropp återfunnits, då det utan kropp föreligger svårigheter att bedöma frågan *Hur?*. Efter resning kunde kroppen tas med i domstolens bedömning. Den grundläggande frågan *Vad?* besvarades då indirekt genom att ett mord faktiskt hade begåtts och en naturlig dödsorsak kunde uteslutas. Kroppen och dess obduktion gav stöd till frågan *Hur?*, genom att fastställa dödsorsak och tillvägagångssätt. Genom att frågan *Hur?* i korrelation med frågan *När?* kunde besvaras positivt av utredningen, konstaterade domstolen att en alternativ gärningsman inte haft möjlighet att utföra gärningen, vilket i sin tur innebar ett besvarande av frågan *Vem?*.

Därmed *inte* sagt att avsaknaden av kropp *alltid* medför en friande dom. Är strukturen av indicier enhetlig och tillräckligt starkt samverkande kan gärningsbeskrivningen ändå ställas utom rimligt tvivel. Min slutsats härav är att den strukturala bevisningens styrka ligger i rättstryggheten. Rättstryggheten framträder dels genom indiciernas kumulativa effekt, samt dels genom att ett orimligt tvivel faktiskt får föreligga, dock utan att göra avkall på rättssäkerheten.

Som rättsfallsstudien visar medför besvarandet av frågorna i enlighet med den tilltalades agerande en stark struktural bevisning, vilket fordras för att nå upp till beviskravet. Vid brister i ovanstående frågor kan kraven i rättspraxis inte tillgodoses,⁸⁸ och därigenom skapas ett utrymme för tvivel. Exempelvis kan nämnas NJA 1991 s. 56 som fått stor betydelse i rättstillämpningen. Rättsfallet är starkt anknutet till fall då frågan *Vem?* inte kan besvaras tillfredställande, då åtalsbrister till stor del handlar om att en alternativ gärningsman inte kunnat uteslutas genom att väsentliga delar av händelseförloppet inte utretts. Vid tomrum i utredningen blir kravet på indiciebevisningen högt för att ställa den tilltalades skuld utom rimligt tvivel.

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det dock av yttersta vikt att frågorna kan besvaras, då det pekar på betydelsen av en fullgod utredning. En dom på alltför lösa grunder skulle äventyra den enskildes rättssäkerhet. Således *måste* det vara svårt att nå upp till beviskravet i enlighet med devisen hellre fria än fälla. Att som åklagare ställa upp en hypotes utan förankring i bevis anser jag förefalla vanskligt och genererar sällan en fällande dom, vilket är i enlighet med Gregows och Lambertzs uttalanden kring beviskravet.⁸⁹

Med hänsyn till fåtalet fällande domar vid avsaknad av direkt bevisning väcks dock frågan om beviskravet är *för* högt ställt. Problematiken synes dock ligga i att indiciebevisning svårligen uppnår tillräcklig styrka. Detta avspeglar sig i praxis och kan belysas med bevisvärdemetoden. I avsaknad av kausalitet utesluts möjligheten att uttala sig om sannolikheten för att

⁸⁸ Se s. 17 ff.

⁸⁹ Se s. 16.

bevistemat orsakat bevisfaktan, innebärande att bevistemetoden kan aktualiseras. Här framträder den strukturala bevisningens *svaghet*, vilket exemplifieras av domstolens resonemang i RH 2002:55. Då indiciebevisning är förenad med sannolikhetsbedömningar fordras ett högt bevisvärde, och stor försiktighet måste iaktas vid bevisvärdering. Om bevisvärdemetoden istället skulle ha tillämpats hade inte lika höga krav ställts på bevisningens styrka, vilket ovan behandlat ej är möjligt på grund av kausalitetsavsaknad.⁹⁰ För fällande dom ställs därmed höga krav på indiciebevisningen, vilket indirekt kan medföra svårigheter att nå upp till beviskravet.

Indiciebevisning ställer även höga krav på bevisvärderaren. Slutsatsen vid indicier stödjer sig inte på direkt bevisning i form av exempelvis ett vittnes iakttagelse, utan dras istället utifrån kända omständigheter. Härvid fordrar bevisvärderingen ett resonemang, vilket ger bevisningen dess indirekta karaktär. Som ovan anført råder det viss risk att domstolen tenderar kompensera den felmarginal som bevisvärdering medför genom att iaktta extra försiktighet.⁹¹ I förening med kravet på högt bevisvärde kan enligt min mening därmed rättstryggheten, det vill säga rättssäkerhetens konkurrerande kontrahent, tyckas stå tillbaka vid indiciemål.

5.3 Indiciebevisning i förhållande till beviskravet utom rimligt tvivel

Inställningen i doktrin är tveksam till om det objektiva gärningskravet kan uppfyllas med enbart indicier. Ekelöf anser det förefalla betänkligt att fälla en tilltalad endast med stöd av struktural bevisning, medan Diesen inte utesluter att det kan finnas fall då struktural bevisning är tillräckligt, förutsatt att strukturen består av samverkande och inte disparata fakta.⁹²

⁹⁰ Se s. 14.

⁹¹ Se s. 17.

⁹² Se s. 22 f.

I enlighet med praxis understryker domstolarna ofta att endast struktural bevisning *kan* medföra en fällande dom, men att slutsatser måste dras med försiktighet. Den negativa omständigheten att utredningen inte inrymmer en alternativ gärningsman kan endast i undantagsfall grunda en fällande dom, och det krävs i regel stödjande bevisning som klargör händelseförloppets väsentliga delar och knyter den tilltalade till brottet.⁹³ B 8390-08 kan ses som ett steg mot att beviskravet faktiskt går att uppfylla trots avsaknaden av direkt bevisning, enligt min mening till stor del grundat på en enhetlig och samverkande bevisstruktur i förening med att frågorna om verklighetens beskaffenhet besvarades.

Utifrån ovan resonemang, och med grund i nämnda rättsfall, anser jag att det ter sig svårt att uppfylla det objektiva beviskravet i brottmål om, i synnerhet, frågorna *När?*, *Var?* och *Hur?* lämnats obesvarade. Om så är fallet lämnas även kraven i praxis ouppfyllda, vilket medför ett rimligt tvivel. Ju fler frågor som besvaras, desto klarare framstår händelseförloppet och bevisstrukturen. Härvid kan även en enskild indicie som talar mot den övriga bevisstrukturen medföra att en lucka skapas, vilket kan innebära tvivel.

5.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan den generella slutsatsen dras, att det i direkt bevisnings frånvaro är *svårt* att nå upp till beviskravet, men *inte omöjligt*.

Enskilda indicier kan ha betydelse genom att påverka bevisfaktas bevisvärde, men det är först när samstämmiga indicier samverkar i form av struktural bevisning som en avgörande betydelse för bevistemat kan uppnås. Ovan resonemang är väl kongruerat med Diesens anförda uttalande. RH 2002:55 och B 9709-06 exemplifierar att om en av de väsentliga frågorna ej besvaras skapas ett tomrum i strukturen, och förblir detta tomrum ouppfyllt *kan* det innebära ett tillräckligt tvivel för en friande dom.

⁹³ Se s. 18 f.

Då det inte föreligger någon kausalitet mellan den brottsliga gärningen och den indirekta bevisningen är det ur ett rättssäkerhetsperspektiv av yttersta vikt att endast mycket stark bevisning kan generera en fällande dom. I avsaknad av rättsliga regleringar är uttalanden i praxis och doktrin av stor betydelse vid bevisvärderingen, både huruvida den strukturala bevisningen är tillräckligt stark för att lyckas utesluta allt rimligt tvivel, men även för att säkerställa en enhetlig rättstillämpning.

Avvägningen mellan rättstrygghet och rättssäkerhet framstår dock som rimlig med hänsyn till rättsfallsstudien. Beviskravet är högt ställt och uppenbart svårt att uppnå, något som är fundamentalt för rättssäkerheten. Samtidigt konkurreras rättstryggheten inte bort genom möjligheten att kumulera indicier till en enhetlig och samverkande bevisstruktur som faktiskt gör det möjligt för indicier att ställa en tilltalads skuld utom rimligt tvivel.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

SOU 1938:44, *Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk*.

SOU 2001:103, *En modernare rättegång*.

Litteratur

Monografi

Axberger, Hans-Gunnar m.fl., *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, eddy.se, Visby 2006.

Björkman, Johanna, Diesen, Christian, Forssman, Fredrik, Jonsson, Peter, *Bevis, Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Nordstedts Juridik, Stockholm 1997.

Bolding, Per Olof, *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Stockholm, 1989.

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, omtryck 3, Nordstedts Juridik, Stockholm 2002.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars, *Rättegång Fjärde Häftet*, upplaga 7, omtryck 1, Nordstedts Juridik, Stockholm 2009.

Fitger, Peter, *Domstolsprocessen, en kommentar till rättegångsbalken*, Nordstedts Juridik, Stockholm 1993.

Frände, Dan, *Brott och rättegång*, Forum Iuris, Helsingfors 2003.

Lainpelto, Katrin: *Stödbevisning i brottmål*, Jure Förlag, Stockholm 2012.

Lambertz, Göran, m.fl., *Rättssäkerheten i brottmål. Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Stockholm 2009.

Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor, En studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus Förlag, Uppsala 1987.

Olivecrona, Karl: *Rättegången i brottmål enligt RB*, upplaga 3, Nordstedts Förlag, Stockholm 1968.

Schelin, Lena: *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, omarbetning av Lena Schelins avhandling med samma titel, Nordstedts Juridik, Stockholm 2007.

Träskman, Per Ole: *Rimligt eller inget rimligt tvivel*, I Jan Kleineman, Peter Westberg och Stephan Carlsson (red.), *Festskrift till Lars Heuman*, Jure Förlag, Stockholm 2008.

Vetenskapliga tidskrifter

Diesen, Christian, *Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål*, Juridisk Tidskrift 1996/97:2, s. 525-535.

Ekelöf, Per Olof, *Anm. Av B. Lindell: Sakfrågor och Rättsfrågor*, Svensk Juristtidning, 1988, s. 27-39.

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, Svensk Juristtidning, 1996, s. 509-523.

Jareborg, Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap*, Svensk Juristtidning, 2004, s. 1-9.

Rättsfallsförteckning

Högsta Domstolen

NJA 1980 s. 725.

NJA 1991 s. 56.

Högsta domstolens beslut den 21 januari 2002, Ö 5050-99 (Resningsbeslut).

Högsta domstolens beslut den 1 november 2013, Ö 1752-13 (Resningsbeslut).

Hovrätt

RH 1998:88.

RH 2002:55.

Svea hovrätt, dom den 14 september 1994, B 1972-94.

Svea hovrätt, dom den 4 maj 2007, B 9709-06.

Svea hovrätt, dom den 16 februari 2009, B 8390-08.

Hovrätten för västra Sverige, dom den 15 december 2011, B 4176-11.

Hovrätten för västra Sverige, dom den 14 mars 2014, B 4677-13.

Hovrätten för övre Norrland, dom den 16 april 2014, B 132-14.

Tingsrätt

Handens tingsrätt, dom den 14 november 2006, B 2479-06.

Värmlands tingsrätt, dom den 14 oktober 2008, B 1545-08.